

ԿԱՐԵՆ ՄԿՐՏՉՅԱՆ*

Պատմական գիտությունների թեկնածու

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ

K86Mkrtchyan@gmail.com

ԻՐԱՆԱՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐԸ 2000-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ

Քանալի բառեր. Իրանի հայ համայնք, ժողովրդագրական գործընթացներ, արտագաղթ, քրիստոնյա համայնքներ, տարածաշրջանային զարգացումներ, Թեհրանի Հայոց թեմ, համայնքային գործիչներ:

Ներածություն

Իրանի հայ համայնքը XXI դար մուտք գործեց նախորդ դարի 80-ական թթ. սկիզբ առած և դեռևս շարունակվող արտագաղթի պայմաններում: Այն հետևանք է այն իրողության, որ վերջին չորս տասնամյակները ռազմա-քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական բարդ փորձաշրջան էին Իրանի նորաստեղծ Իսլամական Հանրապետության համար: 1980-ական թթ. Իրան-իրաքյան պատերազմը, ապա դրան հաջորդած տասնամյակներին և ընդհուպ մինչև մեր օրերը Արևմուտքի կողմից ձեռնարկած և պարբերաբար խստացվող պատժամիջոցները սոցիալ-տնտեսական մեծ վնաս պատճառեցին Իրանի բնակչությանն առհասարակ:

Տարածաշրջանային վերոնշյալ զարգացումների համատեքստում իր գործունեությունն է ծավալում հայ համայնքը, որը քանակապես աստիճանաբար նվազում է: Դրանով հանդերձ, հարկ է նշել, որ Իրանի քրիստոնյա համայնքների շարքում հայերը հաստատուն կերպով զբաղեցնում են առաջին տեղը:

Արտագաղթի խնդիրն իրենց գործունեության օրակարգում են պահում Իրանի Հայոց երեք թեմերը կրոնական տեսանկյունից ղեկավարող Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսությունը, համայնքի հոգևոր և աշխարհիկ կառույցների ղեկավարները, ազգային գործիչները: Միաժամանակ նշելի է, որ ժողովրդագրական ճգնաժամի հետևանքով փակվում են դպրոցներ, նվազում է հատկապես երիտասարդության թիվը:

* Հոդվածը ներկայացվել է 05.07.20, գրախոսվել է 06.07.20, ընդունվել է տպագրության 13.04.21:

Ժողովրդագրական գործընթացներն Իրանի հայ համայնքում տարածաշրջանային զարգացումների համատեքստում

Իրանի հայ գաղթօջախների անցյալի պատմությունը հայ գրչի մշակների կողմից բավականաչափ ուսումնասիրված է, մի բան, որ չի կարելի ասել այդ համայնքի ներկա վիճակի ու զարգացումների մասին: Մինչդեռ խնդիրը խիստ արդիական է և ոչ զուրկ քաղաքական իմաստից, մանավանդ Մերձավոր ու Միջին Արևելքում ընթացող հասարակական-քաղաքական ներկա բարդ և պայթյունավտանգ գործընթացների համատեքստում¹:

1979 թ. Իսլամական հեղափոխությանը հաջորդած Իրան-իրաքյան պատերազմը, այնուհետև Իրանի նկատմամբ կիրառվող պատժամիջոցները սոցիալ-տնտեսական մեծ վնաս են հասցրել ինչպես Իրանի ամբողջ բնակչությանը, այնպես էլ նրա մի մասը կազմող հայ համայնքին: Այն արտահայտվեց արտագաղթի տեսքով: Կարելի է ասել, որ վերջին 40 տարում համայնքը նվազել է ավելի քան երեք անգամ:

1980-ական թթ. Իրանը լարել էր իր ուժերը Իրաքի դեմ ծանր ու հյուժիչ պատերազմը շարունակելու համար, որը ոչ միայն խլում էր հարյուր հազարավոր մարդկային կյանքեր, այլև վիթխարի նյութական վնասներ էր պատճառում երկրին²:

Ներկայումս ըստ ՄԱԿ-ի տվյալների՝ Իրանի բնակչությունը կազմում է ավելի քան 83 մլն, որը աշխարհի բնակչության 1,08%-ն է³: Բնակչության թվով երկիրը զբաղեցնում է 18-րդ տեղը: Հատկանշական է, որ բնակչության 75,5%-ը կամ շուրջ 63 մլն մարդ քաղաքաբնակ է և միջին տարիքը կազմում է 32:

2013 թ. Ասորի եկեղեցու Թեհրանի Գաղտնիացի թեմի առաջնորդ Ռամզի Կարմուի տվյալներով՝ Իրանի բոլոր քրիստոնյաների ընդհանուր թիվը կազմում է շուրջ 70 հազար, որոնք պատկանում են տարբեր համայնքների: Հայերը կազմում են Իրանի քրիստոնյա հասարակության մեծ համայնքը՝ շուրջ 50 հազար առաքելականներ և շուրջ 300 կաթողիկեներ: Ուրմիա քաղաքում բնակվող Ասորի գաղտնիացիների թիվը շուրջ 5 հազար է: Նեստորական եկեղեցու հետևորդները, որ հայտնի են «արևելքի ասորիներ» անվամբ, հաշվվում են շուրջ 7 հազար հոգի, բողոքական խմբակները՝ շուրջ 1000 հավատացյալ, լատինաձեռն քրիստոնյաները՝ մոտ 500 մարդ, որոնց մեծ մասը օտարերկրա-

¹ Բայբուրդյան 2013, 11:

² Բայբուրդյան 2005, 730:

³ <https://www.worldometers.info/world-population/iran-population/#:~:text=The%20current%20population%20of%20the,year%20according%20to%20UN%20data>. Ղիտվել է 28.02.2020:

Մկրտչյան Կ.

ցիներ են: Ներկայումս քրիստոնյաների մեծ մասն ապրում է Թեհրան քաղաքում⁴: Նշելի է, որ բացի քրիստոնյա համայնքներից, զրադաշտները կազմում են շուրջ 30 հազար, իսկ հրեաները՝ մոտ 20 հազար: Հայ համայնքը կազմել է Իրանի քրիստոնյա ընդհանուր բնակչության ավելի քան 70%-ը:

Իրանում հայության թվաքանակի վերաբերյալ կարևոր է հաշվի առնել վիճակագրական հետևյալ տվյալները: Այսպես՝ 1851 թ. իրանահայերի թիվը կազմել է մոտ 20 հազար, 1890 թ.՝ 80 հազար⁵, 1979 թ.՝ 200 հազար⁶, 2003 թ.՝ 80 հազար⁷, ներկայումս՝ շուրջ 50 հազար⁸: Հատկանշական է, որ մինչև Հայոց ցեղասպանությունը, հայրենիքից դուրս ապրող հայության թիվը (չհաշված Ռուսական և Օսմանյան կայսրությունների հայությունը) հասնում էր մոտ 200 հազարի, որից 100 հազարը բնակվում էր Իրանում, իսկ մնացածը՝ աշխարհի տարբեր երկրներում⁹:

Ժողովրդագրական իրավիճակը Իրանի հայ համայնքում անհանգստացնող է հիմնականում երեք ուղղություններով. ա/ մեծանում է արտագաղթողների թիվը, բ/ գրանցվում է ծնելիության փոքր թիվ, գ/ փակվում են դպրոցներ:

Իրանի հայ համայնքին հուզող արդի խնդիրները առնչվում են տարածաշրջանի սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական ընդհանուր մթնոլորտի թեւադրած գերխնդիրների հետ, որոնք իրենց արտացոլումն են գտնում համայնքի առօրյա կյանքի տարբեր ոլորտներում¹⁰: 2001 թ. սեպտեմբերի 11-ի Նյու Յորքի ահաբեկչությունը նոր լարվածություն հաղորդեց տարածաշրջանային զարգացումներին. զգալիորեն մեծացավ լարվածությունն իրանա-իսրայելյան, իրանա-ամերիկյան հարաբերություններում¹¹:

⁴ http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2013/05/18/%D5%AB%D6%80%D5%A1%D5%B6%D5%AB_%D6%84%D6%80%D5%AB%D5%BD%D5%BF%D5%B8%D5%B6%D5%A5%D5%A1%D5%B6%D5%A5%D6%80%D5%A8_%D6%83%D5%B8%D6%84%D6%80%D5%A1%D5%A9%D5%AB%D6%82_%D5%A5%D5%B6/arm-693252 դիտվել է 28.02.2020:

⁵ Բաղայան 2011, 397:

⁶ Դալլաքյան 2004, 194:

⁷ Փահլևանյան 2003, 240:

⁸ <https://armenpress.am/arm/news/777670/irani-60-hazaranoc-haykakan-hamaynqy-ir-kniqn-uni-irani.html> դիտվել է 28.02.2020:

⁹ Եղիազարյան 2017, 121:

¹⁰ Բայբուրդյան 2013, 12:

¹¹ Վերանյան 2016, 165:

2018 թ. նոյեմբերի 3-ին ԱՄՆ նախագահ Դ. Թրամփը վերականգնեց Իրանի դեմ պատժամիջոցները¹²: Ակնհայտ է, որ դրանց¹³ միջոցով Արևմուտքը նպատակ է դրել կիրառել նոր ճնշումներ, ինչը ըստ նրանց հաշվարկների, կհանգեցնի Իրանի ժողովրդի՝ սեփական իշխանության դեմ ընդվզումների: Սակայն այսպես կոչված ժողովրդական ընդվզումը զանգվածային կերպով տեղի չունեցավ, թեև առանձին քաղաքներում նկատվեցին մասնավոր դեպքեր:

Ըստ էության հայությունն այս երկրում ապրում է արտակարգ իրավիճակներով պայմանավորված գործընթացների ազդեցության ներքո, եթե հաշվի առնենք, որ դեռևս մոտ ապագայում փոքր է նշված պետությունների միջև բնականոն հարաբերություններ հաստատելու հավանականությունը: Ուստի, համայնքի խնդիրները սերտորեն առնչվում են նաև ՀՀ անվտանգային միջավայրին: Ավելին, հաշվի առնելով Իրանի զբաղեցրած ծանրակշիռ տեղն ու դերը Սիրիայի և Իրաքի հասարակական-քաղաքական կյանքում, ուրվագծվում է նրա անգիջում պայքարը տարածաշրջանում:

Իրանահայ համայնքային գործիչների դիրքորոշումը արտագաղթի հարցում

Տարածաշրջանային վերոնշյալ գործընթացների պայմաններում է իր գործունեությունը ծավալում Իրանի հայ համայնքը: Թեհրանում լույս տեսնող «Ալիք» օրաթերթի գլխավոր խմբագիր Դերենիկ Մելիքյանի գնահատմամբ՝ հայկական համայնքն արդեն ընտելացել է ներկա պայմաններին, դիմակայում և շարունակում է իր բնականոն կյանքը: Ավելին, Իրանից հայության նոր արտագաղթի վերաբերյալ Մելիքյանը նկատում է. «... Հիմա արտագաղթի նոր ալիք բարձրանալու համար պայմաններն անցյալի համեմատ պակասել են, և դժվար թե արտագաղթի նոր հոսք սկսի և նկատելի դառնա համայնքում: Այսօր արտագաղթ չլինելու կարևոր պայմաններից մեկն էլ կարելի է համարել ԱՄՆ նախագահ Դոնալդ Թրամփի կողմից ընդունած ներգաղթյալ-

¹² <https://www.abc.net.au/news/2018-11-03/trump-and-iran-sanctions/10462528> դիտվել է 28.02.2020:

¹³ Իրանը պատժամիջոցների է ենթարկվել նաև 2015 թ.-ին, սակայն, որպես աջակից, այն ժամանակ հանդես էր գալիս Եվրոպան, որն ընդդիմանում էր ԱՄՆ-ի միակողմանի պատժամիջոցներին: Բացի դրանից, կարևոր է Չինաստանի և Ռուսաստանի աջակցությունը, որի պայմաններում ԱՄՆ-ի պատժամիջոցներն ընդդեմ Իրանի հնարավորինս չեզոքացվում են: Այս քաղաքականության հետևանքով թանկանում է արտարժույթը, բազմապատկվում ապրանքների գները, ինչն էլ ազդում է մարդկանց կենսամակարդակի վրա:

Մկրտչյան Կ.

ների վերաբերյալ օրենքը, որը սահմանափակում է արտագաղթողների քայլերը»¹⁴: Դ. Թրամփի ներգաղթի քաղաքականությանը հաջորդեց տնտեսության ազգայնացումը¹⁵:

Ըստ Թեհրանի Հայոց թեմի թեմական խորհրդի փոխնախագահ Արա Շահնազարյանի՝ 2014 թ.-ին Իրանում հայ համայնքը հաշվվում է 55–60 հազար, որի մեծ մասը՝ շուրջ 45–50 հազարը, կենտրոնացած է մայրաքաղաքում¹⁶: Նշելի է, որ 2005 թ. Ատրպատականի հայ համայնքում (ներառյալ Թավրիզը) հաշվվում էր մոտ 2000 հայ¹⁷:

2013 թ. հուլիսի 3-ին ԻԻՀ խորհրդարանի հայազգի պատգամավոր Կարեն Խանլարյանը նշել է, որ հայ համայնքից որոշակի արտագաղթ է նկատվում՝ դեպի ԱՄՆ ու Կանադա: Ըստ նրա՝ Իրանում ապրում է մոտ 60–70 հազար հայ, որոնց մեծ մասը զբաղվում է արհեստներով ու առևտրով¹⁸:

Թեհրանի Հայոց թեմի առաջնորդ Տ. Սեպուհ արք. Սարգսյանի տվյալներով, Իրանում ապրում է մոտ 70.000–80.000 հայ՝ գլխավորապես չորս քաղաքներում, որից՝ Թեհրանում ապրում է գրեթե 60.000 հայ, Սպահանում՝ մոտ 5000, Թավրիզում՝ ավելի քիչ, իսկ Ուրմիայում՝ մոտ 1200: Թեհրանի Հայոց թեմի մյուս քաղաքներում ապրում են 15-20-ական հայ ընտանիք¹⁹:

Հայության թվային տարբերությունը տարբեր գործիչների հաշվումներով՝ պայմանավորված է նաև այդ երկրի խորհրդարանում երկու պատգամավոր ունենալու հանգամանքով: Տեղին է նշել, որ դեռևս 1908 թ. հունվարին Պարսկա-Հնդկաստանի հայոց թեմի առաջնորդական փոխանորդ Բագրատ վրդ. Վարդազարյանցը պաշտոնական գրությամբ դիմել է մեջլիսի նախագահին՝ թույլատրելու պարսկահայ ժողովրդին այնտեղ ունենալ երկու պատգամավոր: 1908 թ. մայիսի կեսերից հարցն սկսել էր շրջանառվել մեջլիսում²⁰: Պրոֆ. Վ.

¹⁴ <https://aparaj.am/%D5%AB%D6%80%D5%A1%D5%B6%D5%A1%D5%B0%D5%A1%D5%B5-%D5%B0%D5%A1%D5%B4%D5%A1%D5%B5%D5%B6%D6%84%D5%AB%D6%81-%D5%B6%D5%B8%D6%80-%D5%A1%D6%80%D5%BF%D5%A1%D5%A3%D5%A1%D5%B2%D5%A9-%D5%B9%D5%AB-%D5%BD%D5%BA/> դիտվել է 28.02.2020:

¹⁵ <https://www.thebalance.com/donald-trump-immigration-impact-on-economy-4151107> դիտվել է 29.04.2020:

¹⁶ <https://armenpress.am/arm/news/777670/irani-60-hazaranoc-haykakan-hamaynqy-ir-kni-qn-uni-irani.html> դիտվել է 28.02.2020:

¹⁷ Բայբուրդյան 2013, 37:

¹⁸ <https://armenpress.am/arm/news/724867/> դիտվել է 13.03.2020:

¹⁹ <http://www.tehranprelacy.com/9-content-hy/news-hy/1158-2017062003> դիտվել է 02.03.20:

²⁰ Սիմոնյան 2017, 167:

Իրանահայության ժողովրդագրական գործընթացները ...

Բայբուրդյանը գրում է, որ Իրանի խորհրդարանում ներկայացուցիչներ ունենալու իրավունքը իրանահայերը ստացել են 1905–1911 թթ. իրանական հեղափոխության ժամանակ²¹:

Փաստորեն, շուրջ մեկ դար իրանական խորհրդարանում հայության ներկայության քաղաքական մշակույթը որոշակիորեն պայմանավորված է եղել նաև այդ երկրում հայության մեծ թվով լինելու փաստով և ավանդույթի ուժը հիմքեր է տալիս նրանց Իսլամական խորհրդարանում ունենալ երկու պատգամավոր: Նկատենք, որ Իրանի կրոնական փոքրամասնությունները՝ հայերը, ասորիները, հրեաները և զրադաշտականները միասին վերցրած զբաղեցնում են 5 տեղ, որից երկուսը պատկանում է հայերին:

Հիրավի, արտագաղթը վնասում է համայնքի կենսագործունեությանը: Չնայած այն հանգամանքին, որ վերջին տարիներին այդ երկույթը փոքր-ինչ նվազման միտում ունի, 2000-ական թթ. սկզբին գրանցված տվյալները դեռևս ակնառու են:

Իրանի հայ համայնքային կյանքն իր վրա կրում է սիրիական իրադարձությունների ազդեցության կնիքը, քանի որ Իրանը, առավել քան տարածաշրջանի որևէ այլ երկիր, ներքաշված է այդ իրադարձությունների մեջ: Այդ առումով իրանցիներն իրենց սիրիացիներին բախտակից են համարում, իսկ իրանահայերը՝ սիրիահայերին²²:

Հայերի արտագաղթին նպաստող գործոններից մեկն էլ այն է, որ հեռացողներն ազգականներ ունեն շատ երկրներում: Բացի այդ, Իրանում գործունեություն է ծավալել «Հայազ» կոչվող հրեական կազմակերպությունը: Յուրաքանչյուր անձից արտագաղթը դուրսին և առանց թղթաբանական քաշքշուկների կազմակերպելու համար, այդ կազմակերպությունը գանձում է 5000 ԱՄՆ դոլար, ընդ որում գումարն արտասահմանում հետ վերադարձնելու պայմանով: Չնայած կազմակերպության իսրայելական լինելու մեծ հավանականությանը, այն Իրանում փաստորեն գործում է անարգել: Կան նաև տեսակետներ, որ դա տարածաշրջանի հայաթափման ծրագիր է: Ուշագրավն այն է, որ «Հայազ»-ի ծրագիրը տարածվում է միայն կրոնական փոքրամասնությունների վրա, այսինքն՝ մահմեդականները ներգրավված չեն դրա մեջ²³:

Ըստ իրանահայ որոշ գործիչների՝ կրոնական փոքրամասնությունների հետ կապված թեմաները դեռևս շարունակվում են դիտարկվել երկրի պե-

²¹ Բայբուրդյան 1999, 309:

²² Բայբուրդյան 2013, 39:

²³ Բայբուրդյան 2013, 40:

Մկրտչյան Կ.

տանվտանգության համար բարձր ռիսկայնության համատեքստում՝ «*չկա համայնք, չկա և հնարավոր խնդիրը*» կանխարգել բանաձևով: Մյուս կողմից կրոնական փոքրամասնությունների խնդիրները իր հոգածության առարկան դարձնելով՝ իրանական պետությունը միաժամանակ փորձում է կանոնակարգումների միջոցով վերահսկելի և կանխատեսելի դարձնել տարադավան էթնիկ միավորներին՝ որպես արտերկրի կողմից հնարավոր միջամտության լծակների²⁴:

2010 թ. Թեհրանի Հայոց թեմի պատգամավորական ժողովի և Իրան-Հայաստան բարեկամության միության վարչության անդամ Ռուբեն Սարգսյանը հաստատեց, որ «Հայազ» կազմակերպության կենտրոնը գտնվում է ԱՄՆ-ում: Իրանում բնակվող փոքրամասնությունները 3000 դոլարով դրան անդամագրվելուց հետո մեկնում են Ավստրիա, հետ ստանում վճարած գումարն ու դյուրին պայմաններով մեկնում ԱՄՆ²⁵:

Փաստորեն, կարելի է արձանագրել, որ այդ կազմակերպությունը հավաքագրել է միջինը 3000–5000 դոլար, և ինչ-որ տեղ սակարկման մեխանիզմ է կիրառել:

Տ. Սեպուհ արք. Սարգսյանի համոզմամբ արտագաղթի հարցում կա միտում, եթե հաշվի է առնվում գաղթողների՝ այդ երկրի պայմաններում համեմատաբար բարեկեցիկ սոցիալական կարգավիճակը: «Այո, համարում եմ, որ միտումնալոր է արում: Որովհետև մեր գաղութի զաւակներից շատ-շատերը, ովքեր հեռացել են, ունեն հող-տուն, գործարան կամ համալսարանի դասախոսներ էին: Սա ոչ մի կերպ չի բացատրում: Բացի միայն մէկը միայն հետքից զնալու սովորությունից»²⁶:

Համայնքային գործիչների վերոնշյալ նկատառումները և հրապարակի վրա եղած այլ նյութերը հիմք են տալիս եզրակացնելու, որ եթե 2000-ական թթ. Իրանում հայությանը թիվը կազմել է 80.000, ապա այսօր այն նվազել է մինչև 50.000:

Արտագաղթի հետևանքով սոցիալապես ապահովված 25.000 (որոշ տվյալներով՝ մինչև 30.000) մարդով նվազել է համայնքի թիվը: Փաստորեն, կարելի է արձանագրել, որ վերջին տասնամյակում արտագաղթի հետևան-

²⁴ **Փոլադյան** Իրանի կրոնական փոքրամասնություններ, <https://www.lragir.am/2010/03/27/33471/> դիտվել է 22.03.2020:

²⁵ <http://www.aaeurop.com/?p=3606> դիտվել է 10.03.2020:

²⁶ <http://www.tehranprelacy.com/9-content-hy/news-hy/1158-2017062003> դիտվել է 02.03.2020:

Իրանահայության ժողովրդագրական գործընթացները ...

քով Իրանի հայ համայնքը նվազել է մոտ 30%-ով: Անկասկած, դա մեծ թիվ է, եթե հաշվի առնենք այն կարևոր փաստը, որ այդ տոկոսային կազմի մեջ զգալի թիվ են կազմում ուսանելու նպատակով արտերկիր մեկնած երիտասարդները և դպրոցահասակ երեխաները: Ահա թե ինչու համայնքում նկատվում է դպրոցների քանակի որոշակի նվազում²⁷: Ըստ էության վերարտադրողական տարիքի բնակչության արտահոսքը զգալիորեն թուլացրել է համայնքը:

2014 թ. հոկտեմբերի 20-ին՝ Հայոց ցեղասպանության 100-րդ տարելիցին ընդառաջ, Իրան այցելած Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսը կոչ է ուղղել Նոր Զուղայի Ս. Ամենափրկիչ վանքի բակում հավաքված հազարավոր հայորդիներին: Անդրադառնալով արտագաղթի մտահոգիչ երևույթին՝ նա շեշտել է Իրանին ամուր կառչելու հրամայականը. «*Բանաստեղծին բառերով խնդրելու պես կը պահանջեմ ու պահանջելու պես կը խնդրեմ Իրանի մեր ժողովուրդի սիրելի զաւակներէն: Մի՛ հեռանաք Նոր Զուղայէն, Շահընշահրէն, Թեհրանէն, Թաւրիզէն եւ Ուրմիայէն: Ձեր պապերը ծով զոհողութեամբ այս գաղութները կազմակերպեցին, եկեղեցի ու դպրոց շինեցին, մշակոյթ ստեղծեցին ու պահեցին: Դուք կոչուած էք շարունակելու անոնց նուիրական գործը: Իսկ եթէ ոմանք ինչ-ինչ պապճառներով պարտադրուած կ'ըլլան հեռանալու այս երկրէն, անոնք միայն մէկ հասցէ պէտք է ունենան՝ Հայաստան, միայն Հայաստան...*»²⁸:

Կարևոր է նկատի ունենալ, որ իսլամական միջավայրում հայ համայնքն իր դավանանքը և դիմագիծը պահպանում է դպրոցների միջոցով: Թեհրանում գործում է 16 դպրոց և 4 մանկապարտեզ²⁹: Դրանք պատկանում են համայնքին և առաջնորդվում են ուսուցման պետական ծրագրով: Սակայն զուգահեռ իրականացվում են հայկական ծրագրերը: Բացի դրանից, պետությունն ինքն է համայնքին ուսուցիչներ տրամադրում:

Ըստ Թեհրանի Հայոց թեմի կանոնադրության նախաբանի Ա. Կետի՝ Իրանի հիմնական և քաղաքացիական օրենքների համաձայն, իրանահայությունը հետևում է երկրի օրենքներին և կրոնական փոքրամասնություն ճանաչվելով՝ ունի կրոնի ազատության, կրոնի, լեզվի և ազգային սովորույթների ուսուցման, խորհրդարանում երկու ներկայացուցիչ ունենալու իրավունք: Իսկ մասնավոր խնդիրներում հետևում է իր կրոնի ու դավանանքի օրենքներին ու

²⁷ <https://news.am/arm/news/24342.html> դիտվել է 20.03.2020:

²⁸ «Հասկ» 2014, հոկտեմբեր, 957–959:

²⁹ <http://www.tehranprelacy.com/9-content-hy/news-hy/1158-2017062003> դիտվել է 02.03.2020:

Մկրտչյան Կ.

ազգային սովորույթներին, որոնց հիման վրա վարում է իր եկեղեցական, կրոնական ու կրթական գործերը՝ համապատասխան ժողովների և մարմինների միջոցով³⁰:

Քննարկելով Իրանի հայ համայնքի թվային պատկերը՝ որոշակի նշանակություն ունի այդ թվում իր ուրույն տեղը զբաղեցնող, խիստ փոքրաթիվ, սակայն իր գործունեությունը ծավալող Իրանի Հայ Կաթողիկե համայնքը, որն անդամներ ունի Սպահան և Շիրազ քաղաքներում: Հայ կաթողիկեներին արտոնում են հիմնել դպրոցներ, միաբանություններ, տպարաններ և տպագիր հանդեսներ: Արտագաղթի պայմաններում բազմապատիկ նվազել է նաև համայնքը: 1990–2000 թթ. այն կազմել է 2200, իսկ 2005–2008 թթ. Վատիկանի հրապարակած վիճակագրության համաձայն՝ 10 հազար մարդ: Սակայն վերջին թիվը ուռճացված է, չնայած այն կարելի է մեկնաբանել որպես Իրաքի վերջին պատերազմի հետևանք: Այդուհանդերձ, դժվար է հավատալ, որ Իրաքի Հայ Կաթողիկե համայնքը, որի անդամների թիվը միշտ էլ համարվել է 2000, արտագաղթել է միայն Իրանի ուղղությամբ³¹: Այլ կերպ ասած՝ Վատիկանը հավակնում է կաթողիկե համայնքի հետևորդների թիվը մեծացված ներկայացնելու նպատակով առավել ամրապնդել իր դիրքերն Իրանի կրոնական փոքրամասնությունների խճանկարում:

Վերջին տարիներին Իրանի Հայ Կաթողիկե համայնքի առանձին ներկայացուցիչներ մշտական տեղափոխվել են Հայաստան և ձեռք բերելով բնակարաններ հիմնավորվել Հայրենիքում: Սակայն հայ կաթողիկեների շրջանում ևս առկա է արտագաղթ այլ երկրներ, հատկապես ԱՄՆ, Կանադա, Ավստրալիա և այլն³²: Ինչ վերաբերում է Իրանում Հայ Ավետարանական եկեղեցուն, ապա նրա հետևորդների թիվը կազմում է 300–350 հոգի³³:

Ժողովրդագրական խնդիրը դարձել է առաջնահերթ Իրանի հայ համայնքում, որի մասին վկայում են և՛ գիտական շրջանակները, և՛ համայնքային գործիչների հրապարակումները: Մյուս կողմից նշելի է, որ արագ փոփոխվող արդի աշխարհում արտագաղթած բազմաթիվ իրանահայեր եվրոպական կամ արևմտյան այլ երկրներում շարունակում են զբաղվել համայնքային կյանքով՝ ինտեգրվելով տվյալ երկրում արդեն իսկ առկա հայկական կառույցներին, իսկ դրանց բացակայության դեպքում իրենք են նախաձեռնում և

³⁰ <http://tehranprelacy.com/kanonagrutiun> դիտվել է 28.03.2020:

³¹ **Բայբուրդյան** 2013, 63:

³² **Բայբուրդյան** 2013, 65:

³³ **Բայբուրդյան** 2013, 186:

Իրանահայության ժողովրդագրական գործընթացները ...

ստեղծում այդպիսիք: Այլ խոսքով՝ օտար միջավայրում շարունակում են պահպանել իրենց ինքնությունը:

Եզրակացություններ

Մերձավոր և Միջին Արևելքի տարածաշրջանում տեղի ունեցող ռազմաքաղաքական զարգացումները ազդում են Իրանի հայ համայնքի կենսագործունեության վրա: Իրան-իրաքյան պատերազմը, այնուհետև Իրանի նկատմամբ տասնամյակներ կիրառվող պատժամիջոցները, ինչպես նաև վերջին տարիներին քաղաքացիական կոիվները Սիրիայում սոցիալ-տնտեսական մեծ վնաս են հասցրել այդ երկրի բնակչության մի մասը կազմող հայ համայնքին: Միայն արտագաղթի հետևանքով համայնքը նվազել է ավելի քան երեք անգամ:

Արտագաղթի շարունակումը կարող է թուլացնել նաև ՀՀ դիրքերը սահմանակից և բարեկամ Իրանում: Հաշվի առնելով այդ երկրում առկա միլիոնավոր թյուրքախոս զանգվածի առկայությունը՝ նրանց գործողություններին իր ներկայությամբ դեռևս հակազդում է հայ համայնքն իր հոգևոր և աշխարհիկ կառույցների շնորհիվ: Ուստի, համայնքի պահպանումը բխում է նաև ՀՀ անվտանգային շահերից:

Այսօր էլ Իրանի արտաքին քաղաքականության սրացման պայմաններում հայության հեռանկարը մշուշոտ է: Ահա թե ինչու մեծանում են արտագաղթի տեմպերը և տրամադրությունները: Մյուս կողմից նշելի է, որ ԱՄՆ ներգաղթի քաղաքականությամբ պայմանավորված առաջիկայում որոշակիորեն կնվազի հայության հոսքն Իրանից, որը ժամանակավոր բնույթ կունենա:

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Բայբուրդյան Վ. 2013, Իրանի հայ համայնքը. արդի հիմնախնդիրներ, Երևան, «Լուսակն», 211 էջ:

Բայբուրդյան Վ. 2005, Իրանի պատմություն, Երևան, «Զանգակ-97», 784 էջ:

Բայբուրդյան Վ. 1999, Իրանն այսօր (տեղեկատու), Երևան, ՀՀ ԳԱԱ հրատ., 336 էջ:

Բադալյան Գ. 2011, Իրան. Հանրագիտարան, Երևան, Հեղինակային հրատ., 880 էջ:

Դալլաքյան Կ. 2004, Հայ Սփյուռքի պատմություն (համառոտ ակնարկ), Երևան, «Զանգակ-97», 288 էջ:

Եղիազարյան Ա. և ուրիշներ 2017, Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունները 1918 թվականից մինչև մեր օրերը, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 244 էջ:

Սիմոնյան Հ. 2017, 1905–1912 թթ. պարսկական հեղափոխությունը և հայերը, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 606 էջ:

Մկրտչյան Կ.

Վերանյան Կ. 2016, Իսրայելի քաղաքականության վերաբերյալ, Երևան, «Նորավանք» ԳԿՀ, 224 էջ:

Փահլևանյան Հ. 2003, Իրան, Հայ Սփյուռք հանրագիտարան, Խմբ.՝ Հովհ. Այվազյան, Ա. Սարգսյան և ուրիշ., Երևան, «Հայկական հանրագիտարան», 235–267 էջ:

Արամ Ա. Կաթողիկոս 2014, «Նոր Զուղան հաւատարիմ պէտք է գտնուի իր անցեալին, որպէսզի վերանորոգ հաւատքով կերտէ իր ապագան», «Հասկ» պաշտօնական ամսագիր Կաթողիկոսութեան Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, ՁԳ. Տարի 2014, հոկտեմբեր, էջ 957–959:

Իրանի քրիստոնեաները փոքրաթիւ են..., 18.05.2013, http://www.archivioradiocavatica.va/storico/2013/05/18/%D5%AB%D6%80%D5%A1%D5%B6%D5%AB_%D6%84%D6%80%D5%AB%D5%BD%D5%BF%D5%B8%D5%B6%D5%A5%D5%A1%D5%B6%D5%A5%D6%80%D5%A8_%D6%83%D5%B8%D6%84%D6%80%D5%A1%D5%A9%D5%AB%D6%82_%D5%A5%D5%B6/arm-693252 դիտվել է 28.02.2020:

Իրանի 60 հազարանոց հայկական համայնքը իր կնիքն ունի Իրանի կյանքում, 25.09.2014, <https://armenpress.am/arm/news/777670/irani-60-hazaranoc-haykakan-hamaynqy-ir-kniqn-uni-irani.html> դիտվել է 28.02.2020:

“Donald Trump Restores Iran Sanctions, Hitting Oil Exports Over its Support for Militant Groups”. ABC News. 2018-11-03. Retrieved 2019-01-31. <https://www.abc.net.au/news/2018-11-03/trump-and-iran-sanctions/10462528> դիտվել է 28.02.2020:

Իրանահայ համայնքից նոր արտագաղթ չի սպասվում. իրանահայ գործիչ, 24.11.2018, <https://aparaj.am/%D5%AB%D6%80%D5%A1%D5%B6%D5%A1%D5%B0%D5%A1%D5%B5-%D5%B0%D5%A1%D5%B4%D5%A1%D5%B5%D5%B6%D6%84%D5%AB%D6%81-%D5%B6%D5%B8%D6%80-%D5%A1%D6%80%D5%BF%D5%A1%D5%A3%D5%A1%D5%B2%D5%A9-%D5%B9%D5%AB-%D5%BD%D5%BA/> դիտվել է 28.02.2020:

Իրանի 60 հազարանոց հայկական համայնքը իր կնիքն ունի Իրանի կյանքում, 25.09.2014, <https://armenpress.am/arm/news/777670/irani-60-hazaranoc-haykakan-hamaynqy-ir-kniqn-uni-irani.html> դիտվել է 28.02.2020:

Իրանահայերը Ռոհանիից ակնկալիքներ ունեն Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցում. ԻԻՀ խորհրդարանի հայազգի պատգամավոր, 03.07.2013, <https://armenpress.am/arm/news/724867/> դիտվել է 13.03.2020:

Իրանահայ համայնքը Հայաստանի հայելին է Թեհրանում, 06.11.2010, <http://www.aaeurop.com/?p=3606> դիտվել է 10.03.2020:

Սրբազան Հոր Հարցազրույցը Հայաստանի «Փաստ» Օրաթերթի հետ, 22.06.2017, <http://www.tehranprelacy.com/9-content-hy/news-hy/1158-2017062003> դիտվել է 02.03.2020:

Թեհրանում փակվում են հայկական դպրոցները, <https://news.am/arm/news/24342.html> դիտվել է 20.03.2020:

Կանոնագրութիւն Թեհրանի Հայոց Թեմի, <http://tehranprelacy.com/kanonagrutiun> դիտվել է 28.03.2020:

Վարդանյան Թ., Իրանահայ համայնք. ճամպուրկային տրամադրություններ, 21.06.2007, http://www.noravank.am/arm/issues/detail.php?ELEMENT_ID=2376 դիտվել է 28.03.2020:

Փղաղյան Ա., Իրանի կրոնական փոքրամասնություններ, <https://www.iragir.am/2010/03/27/33471/> դիտվել է 22.03.2020:

Kimberly Amadeo, Donald Trump on Immigration, Pros and Cons of Donald Trump's Immigration Policies, Updated April 25, 2020, <https://www.thebalance.com/donald-trump-immigration-impact-on-economy-4151107> դիտվել է 29.04.2020:

Iran Population (LIVE), retrieving data... <https://www.worldometers.info/world-population/iran-population/#:~:text=The%20current%20population%20of%20the,year%20according%20to%20UN%20data.> դիտվել է 28.02.2020:

ВОПРОСЫ ДЕМОГРАФИИ ИРАНСКИХ АРМЯН В 2000-Х ГОДАХ

МКРТЧЯН К.

Резюме

Ключевые слова армянская община Ирана, демографические процессы, эмиграция, христианские общины, региональные события, Армянская епархия Тегерана, общинные деятели.

Военно-политические события, имевшие место на Ближнем Востоке, отразились на жизнедеятельности армянской общины в Иране. Ирано-иракская война, затем санкции в отношении Ирана на протяжении ряда десятилетий нанесли значительный ущерб армянской общине, составляющей часть населения страны. Эмиграционные процессы привели к сокращению численности населения Ирана более чем в три раза.

На сегодняшний день в связи с эскалацией внешней политики Ирана перспективы для армян весьма неблагоприятны. Именно поэтому растет уровень эмиграции. В то же время следует отметить, что из-за эмиграционной политики США поток армян-эмигрантов из Ирана несколько сократится.

THE DEMOGRAPHIC ISSUES OF IRANIAN ARMENIANS IN THE
2000S

MKRTCHYAN K.

Summary

Key words: the Armenian community of Iran, demographic processes, emigration, Christian communities, regional developments, the Armenian Diocese of Tehran, community leaders.

The military-political developments in the Middle East are affecting the life of the Armenian community in Iran. The Iran-Iraq war and the subsequent decades-long sanctions against Iran have caused great socio-economic damage to the Armenian community that is part of the country's population. Emigration alone has reduced the community more than threefold.

Even today, with the escalation of Iran's foreign policy, the prospects for Armenians are bleak. That is why emigration rates and moods are rising. On the other hand, it is noteworthy that due to the US immigration policy, the flow of Armenians from Iran will decrease to some extent in the near future.